

První přednáška: Filosofie a její úkol

Osnova: Filosofování z problému – Filosofie podezření a důvěry – Proč filosofujeme: Filosofie a svoboda – Proč filosofují Evropané? Příroda a dějiny – Trojí strategie svobody v dějinách: Babylon, Ba'al, Tři králové - Metodologické otázky: lidství, nahodilost, odstup

(i) Filosofování z problému

Otázka morální filosofie po *summum bonum*, smyslu žití – námět mých prvních přednášek po návratu z exilu před 12 lety

tehdy doba nadějná: pád sovětského impéria, konec studené války
rozpusť se bloky, svět se odzbrojí
v Americe kandidoval Michael Dukakis s plánem na mírovou dividendu: konec zbrojení,
peníze se převedou na sociální účely a do třetího světa, rozpuštění bloků,
mezinárodní demokracie nahradí diktát
Zdálo se, že ze tří problémů – hrozeb světu a lidstvu, válka, bída, a ničení předpokladů
života – zbude jen jeden, hledání udržitelnosti – a o to zájem.

Zdálo se, že **budoucnost lidstva už ohrožuje jen ekologická bezohlednost – a proti té ekologické hnutí**

Jenže tehdy proti Dukakisově „mírové dividendě“ kandidoval George Bush st., který
v projevu NAM slíbil, že nedopustí pokles zbrojních zakázek, bude-li zvolen. Byl
zvolen, začal hledat nepřítele. Výsledky:

Dnes ač světu vládne jediná velmoc, zažíváme strašlivé závody ve zbrojení.
V přezbrojeném třetím světě se z každého střetu stává válka, všude se válčí.
(humanit. pomoc Africe klesla na polovinu, prodej zbrojních systémů
stoupl 6x!)

Ukázalo se, že **budoucnost lidstva ohrožuje zbrojení a válčení**

Po celém světě dochází k polarizaci nesmyslně bohatých a zoufale бедných
Pravidla MMF vedou k hegemonii privilegovaných a bídě ostatních.
Argentina jako příklad, celá jižní Amerika, býv. SSSR, Afrika.
Nedostatek vody, potravy, soc. zázemí

Ukázalo se, že **budoucnost lidstva ohrožuje bída a arogantní bohatství**

Válku a bídu umocňuje ekologická bezohlednost
Co považujeme za záhodné, za hodnoty, ničí předpoklady života
Oč usilovat: vyšší spotřeba nebo kultivovanější soužití
(Příklad turisty mezi hladovými dětmi)
usilujeme o vyšší spotřebu

Budoucnost lidstva ohrožují nároky konzumu

Před 12 lety jedna hrozba: konzum

Dnes trojí hrozba: válka – bída – konzum

Co na to filosofie?

(ii) Filosofie podezření a filosofie důvěry

Co je filosofie?

Citáty z Rádla, z Dějin filosofie – jeho dekonstrukce

[Vsuvka: kdo byl Rádl, hlavní díla. Důraz na aktivistického filosofa naší státnosti]

„Filosof řeší obtíže své doby. ... Filosofie jest pro praxi, anebo vůbec filosofii není“ „Ptejte se: k jakému boji sociálnímu, politickému, mravnímu, náboženskému je výzvou spis filosofický – a dostanete odpověď o jeho významu“.

Velká filosofie má vždy blízko k revolucionářství
protože poměřuje skutečnost ideálem
Filosofie je vždy program pro přeměnu světa

Opravdu? Ne u nás dnes. Chápeme jinak:

--filosofie jako logika vědy: věda poznává, má jediný spolehlivý přístup k světu, skutečnosti.
Filosofie tříbí jazyk (analytická filosofie) a strukturu myšlení (filosofie vědy)
Filosofie nemá přístup k realitě. Stupně jsou naivní poznání, vyšší vědecky třibené poznání, filosofie jen pomáhá tříbit

Filosofie nedůvěry: Prožitek je zdání, pravá skutečnost infrastruktura, kterou odkrývá přírodověda

Skrytý předpoklad: že pravá realita je teorie, ne každodenní prožívání

--filosofie jako ponor do hlubin: zas dva stupně, naivní poznání (včetně jeho teorie) a sestup do hlubin suspenzí kritického rozumu, procítěním, příp. něčím podobným šamanskému transu
Filosof se ponořuje, celý semestr medituje nad třemi stránkami, pak z hlubin vynáší perly moudrosti.

Zas filosofie nedůvěry

Prožitek je povrchní každodennost, pravá skutečnost je hlubinná

Pravá realita je tajemná (odtud představa, že co je srozumitelné, není filosofie), jen filosofie k ní má přístup

Skrytý předpoklad: že pravá realita je prereflektivní, předchází každodenní poznávání

Proti oběma postojům nevyslovený předpoklad Masarykův, Rádlův (a Husserlův, Deweyův, Jamesův a také můj), že

prožitek každodenní skutečnosti našich životů je skutečná, že na ní záleží

filosofie slouží skutečnosti, jejím úkolem je pochopit její smysl („morální řád“) a vytvářet (průběžně) co nejspolehlivější představu o smyslu skutečnosti a místě člověka v ní, podle níž bychom se mohli orientovat

„pevně stát a klidně spát“ (Masaryk)

filosofie jako program

poskytuje poznání smyslu, co je v životě důležité a na čem vůbec ale vůbec nezáleží, poznávat, co je na skutečnosti zásadní.

zásadní = „podstata“? NE, nýbrž funkce, úloha, kterou dané x zastává: hledáme strukturu funkcí

dynamika života vytváří niky, jedinec nabývá smyslu přijetím určité niky

např. prvotní ne průvodčí, nýbrž úloha provádění

ne tato záhodná věc, nýbrž hodnota jako taková

pochopení *smyslu* skutečnosti:

smysl je to, díky čemu je daná událost *srozumitelná*

ne jen vysvětlitelná

je to úloha, do které x zapadá a stává se srozumitelným

tak memorování nepravidelných sloves ve francouzštině nabývá smysl pozváním do Paříže

Smysl –zásada srozumitelnosti, u Rádlů „morální řád“ - pak je programem pro přeměnu světa

Filosofie činná a čínorodá:

porozumění, které umožňuje se orientovat a cílevědomě jednat

Ne jediný způsob, platná je i logika vědění, i meditace nad prereflektivní hlubinou avšak filosofie jako orientace a program je přístup, který volím v těchto přednáškách

(iii) Filosofie a svoboda (proč filosofujeme)?

Je-li klíčem funkce, potřebujeme tak přistoupit i k filosofii:
jaká je funkce filosofie? co dělá filosofie?

Proč filosofujeme, usilujeme o kritické poznávání?

(Pozor, „kritické“-/„kritizující“, nýbrž zkoumající
klade si o každém tvrzení či domněnce otázky filosofie:
--co to znamená? (proto ne jen oznámit a memorovat!)
--na čem se to zakládá?
--co z toho vyplývá?)

nic není filosofie bez kritických otázek - pokud nepoložíme tyto otázky, to, co říkáme, zůstává poesie, mýtus, případně blábol, ještě ne filosofie

Proč tedy filosofujeme? = Proč klademe kritické otázky?

Obvyklá odpověď: protože disponujeme jen nedostatečnou pudovou výbavou. Pavouk nebo pes se může spolehnout na zakódovaný instinkt, u člověka instinkt nepostačuje složitosti potřebných voleb

Jenže proč je tomu tak?

Naše teze: Následek představivosti

Člověk může ve své představivosti vymazat to, co je, a představit si to, co není. (Třeba zelený stůl)
Tím se situace komplikuje: zatím co méně složitý organismus reaguje jen na to, co je dáno, nanejvýš volí ano/ne, člověk žije obklopen možnostmi, které si dovede představit

Odtud pochází svoboda

Svoboda je schopnost vytvořit si v představivosti pluralitu možností a tudíž možnost volby

Ovšem následkem *představivosti* → *svobody* člověk nemůže „být přirozený“, tj. automaticky poslouchat „hlas Matky Přírody“. Je svou představivostí „odsouzen ke svobodě“, tj. je nucen volit, aby mohl jednat.

Jenže toto vysvětlení se dovolává obecně lidských rysů. Proč je potom filosofie ve smyslu kritického zkoumání a vytváření životních orientací výrazně evropská záležitost?

Nad tím se pozastavuje Rádl v knížce *Východ a západ* (mimočodem knížka až trapná svým nepochopením jiných civilizací)
Všude na světě poesie a mýtus, všude logika vědění, avšak *úsilí o smysl* je evropská záležitost (mimoevropské fakulty studují Kanta a Husserla). Ať je to dobře nebo špatně, je tomu tak. Proč?

(iv) Proč filosofují Evropané? Příroda a dějiny

Proč je činná, programová filosofie evropská záležitost?

Tu se dostáváme k otázce evropské totožnosti:

Naše předběžná pracovní teze:

protože Evropa se setkává s posvátnem v dějinách, ne jen v přírodě

Když do života vstupuje svoboda a instinkt již nedostačuje, člověk jej prodlužuje
návykem, tradicí a tu potřeba kritického myšlení jako by končila – stačí
návyk

a návyk, tradice, vládnou všem mimoevropským společnostem světa
(případ pekáčku)

všude dobré, úctyhodné, směřovatné je to, co je tradiční
pro celý svět: posvátná tradice je lidskou přirozeností, změna eo ipso
k horšímu

změna je násilí, přirozená teče sama

Avšak v Evropě něco zpochybnilo návyk

Rozpracování teze:

lidoop se stává člověkem v běžném slova smyslu, když do jeho prožívání vstupuje **přesah**, rozměr
něčeho, co přesahuje okamžitě tady-a-ted' (fakticitu)

to může být vzpomínka a očekávání, může to být možnost, která je a není,
nejzákladnější je to záhada, tajemnost neznámého, která vzbuzuje bázeň a
zároveň vábí

mysterium tremendum et fascinans

tomu říkáme Bůh, posvátno

Člověk se s Bohem (posvátnem, přesahem) setkává v zázraku **přírody**
ohromný noční měsíc a jeho fáze, životodárné slunce, zázrak umírání a
znovuzrození zasetého semene, tajemná přítomnost stromů, nepředvídatelnost života

Koloběh přírody je cyklický, stále se opakuje, posvěcuje obvyklé, předvídatelné
to, co vybočuje z obvyklého, narušuje, připadá člověku jako násilné, zatím co
příroda hojí rány násilí obvyklostí tradice: stabilitou proti změně!

(Tak Rádl uprostřed válečné hrůzy touží po bájném středověku, klidu,
stabilitě: viz jeho *Útěchu!*)

Přírodní náboženství posvěcuje stabilitu proti změně
dobré je to, co je navyklé a tak se jeví jako „přirozené“, zlé je to, co něco
mění

Přírodní božstva, starozákonní **ba'alové**, ztělesňují tajemný řád
přírody, posvěcují. co je obvyklé

V takovém rozpoložení není místo pro změnu, i otroctví žen, upalování jinak smýšlejících,
bída a nemoc se jeví jako část řádu přírody

Přírodní náboženství posvěcuje stabilitu, návyk, tradici

Avšak v Evropě něco zpochybňuje návyk

proto se Evropa, řecká filosofie, hebrejští proroci, musí tázat kriticky: **když ne to, co je
tradiční, tedy co je dobré?**

(iv) Evropská zvláštnost: setkání s posvátnem v dějinách

Bůh povolává Abrama z města Ur
všude se lidé stěhují, avšak zde prožíváme změnu jako boží výzvu:

[hle, historické náboženství posvěcuje změnu!]

to poznamenává všechno následné: biblická teologie je řetězec setkání s Bohem
zbožnost jako příběh: Izrael „chodí s Bohem“

Vsuvka: něco o Bibli:

je to příběh obcování lidu božího s bohem – Israel, církev

čtete knihy Exodus, Lukáš, Skutkové

(Stalo se to v tomto pořadí? Asi ne, spíš jedna veliká událost: vyvedení z Egypta a střetnutí s Bohem na Sinai, pak ve zpětném pohledu vše jako příběh)

Posun od přírody k dějinám jako vzoru znamená posun od cyklického k lineárnímu pojetí času
Změna už není nutně úchylka, k horšímu
může být i postup či pokrok
člověk nemusí jen trpět, může měnit

Evropa má dvojitý myšlenkový kořen, řeckou filosofii, hebrejskou historickou zbožnost
obě jsou vzpourou proti bezmyšlenkovité poslušnosti tradici
řecké dědictví: kritické zkoumání - filosofie
hebrejské dědictví: sub specie aeterni – prorocká výzva

Obě složky vyžadují vědomé tázání: co je smyslem života

Myšlenka Evropy:

*Evropa jako ideál je vzpourou proti jhu minulosti, proti tíži mrtvého návyku
odtud průběžná reformace, odtud idea pokroku, odtud myšlenka revoluce
Evropa je odvaha vpřít se nevyhnutelnosti, odvaha k novému
odtud možnost sociální péče, starobního pojištění, rovnoprávnosti
odtud idea mírových řešení (válka je stará!)*

(v) Troje strategie: Babylon, Ba'al, mudrcové

Z odmítnutí setrvačnosti návyku tři zásadní možnosti, možné postoje k životu a světu
[pozor, ne to, co bylo, nýbrž tři **ideální** možnosti, které nám umožňují pochopit a uspořádat
si jednotliviny skutečnosti.
např. ideální teoretická možnost dokonalého kruhu nebo pohybu v prostředí bez
tréní: neexistují, avšak díky nim můžeme uspořádat rozmanitost zakoušení]

Tři ideální možnosti označíme metaforou Ba'al, Babylon, mudrcové

(a) Pokušení stavitelů Věže babylonské

Pokušení, které vzniká z odmítnutí návyku:

v závratí svobody hledáme zakotvení v „pokroku“

cokoliv nové: co můžeme, to musíme –

(viz věda a technika)

Metafora *Babylonské pokušení* podle biblického příběhu o věži babylonské:

odmítnutí návyku, tradované „vůle Boží“, vzpoura proti zvyklosti, ale zároveň odmítnutí
božího poslání a meze, které klade

řecká obdoba: sofisté, kteří odmítají samozřejmost návyku (Sokrates s nimi)

avšak nejsou ochotni přijmout meze rozumu

Ježíšovo „Jáť však pravím vám“ podobně odmítá samozřejmost návyku, ale obrací se
k zákonu. prorokům

Východisko: uvědomění, že *ne všechno přirozené je dobré*

obětování prvorozených, otroctví, nad- a podřízení, „právo“ silnějšího, podřízení
žen, upalování jinak smýšlejících, všechno „přirozené“ avšak ne dobré

Zároveň nechota přijmou odpovědnost za svobodu
možnost vzpoury proti přírodě ve jménu pokroku, lásky k bližnímu, kritického
rozumu, prostě lepšího, avšak zároveň :

metafora babylonské věže: odmítnutí mezi

Řekové to označovali jako *ὕβρις*, nemístná pýcha
křesťané jako základní hřích

Babylonská strategie: odmítnutí přirozenosti, nahrazení pokrokem: volíme to, co je
nové, neposkvrněné – přenecháme odpovědnost pokroku

Jenže tento pokus katastroficky selhal
technika vede ke sebezkaže, „pokrok“ ničí předpoklady života
co dál?

(b) Pokušení proroků Ba'alových

*Nezvládli jsme svobodu, vraťme se k přirozené nutnosti
Návrat k přírodě? čili do jeskyně?*

Hledání zakotvení v přírodě, to znamená v přirozenosti, to znamená v návyku
má hluboké oprávnění: svět na pokraji zkázy
pokrok vede k ničení předpokladů života
zásadní rozpor: přirozené a *um-ělé*
přirozené fungovalo

(mlýn v údolí neničí, přehlížíme bídu)

Odtud *strategie* návratu k přirozenému

--a pokušení zbavit se odpovědnosti za svobodu, převést odpovědnost na přírodu
(přirozenost, návyk, tradici základ lidské strategie po celém světě

Silná tradice „přirozeného“ zákona. Středověká zásada:

„Co všichni všude vždy věřili, to zajisté přirozenost sama učí“

Odvolávání na „dávná práva“, legitimizace návykem

Navyklý stav představuje zákon přírody a zároveň boží vůle

Rebelie – pokus o změnu – nejhorší prohřešek

náprava je vždy návrat ke „starému, dobrému“

a staré je dobré prostě proto, že to je staré, ať je to, co je to

staré = tradiční = přirozené = boží vůle

Strategie ba'alů: zakonservovat

je strategie politického konservatismu ale také strategie „zeleného“ návratu k přírodě

zachovat status quo, předejít změně, vrátit se ke starému

(u nás prosazoval František II./I. (1872-1806-1835), pak FJ I až do rozpadu
také Karel IV)

ale také strategie „zeleného“ návratu k přírodě

Návrat k přírodě: nepochybně užitečná osobní obnova a zároveň připomínka k šetrnosti
vůči přírodě, potřeba omezit „násilí“ na minimum:

kde možné jinak, tam jinak; dát přednost nenásilným cílům, neplýtvat.

ale nemožná jako strategie

--prakticky (početnost)

--morálně (nezáhodnost)

--filosoficky (vědomý návrat k nevědomí),

Pro člověka nic není přirozené: to je základní poznání představivosti a svobody

Člověk nemůže být prostě „pokrokový“, ale také ne „přirozený“

Tedy co?

(c) Strategie tříkrálová

Podle tří mudrců, nejspíš astrologů, kteří se přišli poklonit Synu božímu. Nepřenechávají odpovědnost přirozenosti (hvězdám), ani pokroku. Sami ji přejímají

Metafora pokulhává, avšak jde o strategii odpovědnosti
ani co je přirozené, ani co je pokrokové, nýbrž co je dobré
důraz: přijetí odpovědnosti
o dobru nerozhoduje ani to, co je přirozené
ani to, co je „pokrokové“
my sami potřebujeme rozhodnout, čemu přednost, oč usilovat
neodmítáme a priori ani přirozené a tradiční, ani nové
o obou klademe kritickou otázku: je to dobré

dobro jako autonomní kategorie

Jenže to znamená zároveň dobro jako filosofický problém, vede k otázce po smyslu života

Zkoumání smyslu života
ne jednotlivého, nýbrž jako takového
je vůbec něco, co platí pro život jako takový?
můžeme hovořit o společném lidství?
můžeme hovořit o smyslu?
Můžeme je studovat?
Metodologické otázky, bez jejich řešení se z filosofie stává pábení

(vi) Metodologické otázky**(a) Otázka sdíleného lidství**

Platí něco pro život jako takový, nebo je tělesná danost jediné „objektivní“, vše ostatní „pouze subjektivní“, tj. vázané na subjekt
„někdo má rád piknik, někdo pogrom“

pozor na zmatení! Rozlišujme
subjektivní – vázané jen na preferenci subjektu
(„Tato růže je hezčí než ona“)
subjektní – vázané k subjektu jako takovému, ne jeho preferenci
(„Čerstvý vzduch je pro mě lepší než exhaláty“)

příklady soudů „mám raději“ a „je blíž“
oba se vztahují k subjektu, avšak jeden k jeho přání, druhý prostě k jeho
jestvování, k tomu, že jest

Je něco společného všemu lidstvu, abychom mohli hovořit o lidství jako takovém, o smyslu jako takovém?

tj. jsou subjektní soudy, které platí nutně pro každého?

Příklady
--dýchání kyslíku
--důvěra – potřeba důvěry
--potřeba ocenění

Nepředpokládám jakousi lidskou „podstatu“, obsaženou v člověku, avšak způsob
jestvování (tzv. lidská *situace*), ze které vyplývají potřeby, ať chci neo nechci

Třeba: jsem
--živoucí bytost, která chce žít, ne hynout
--vědomá své zranitelnosti

--společenská (jazyk je soc. produkt)
--proto potřebuje kódy vzájemné úcty

(b) Otázka smyslu

Co nás opravňuje, abychom hovořili o *smyslu*?
co možnost: že lidské bytí je prostě nahodilé, nemá smysl?
Nejde o to, zda má či nemá smysl– to na konci semestru
nýbrž máme oprávnění o něm vůbec mluvit?
Co opravňuje naši hypotézu?

Základní odpověď: nežijeme život ne-smyslňý
neprožíváme to tak, není nám to tak dáno
Možnost ne-smyslňosti až v reflexi

Otázka východiska: kde začíná filosofie?

Náš přístup:

ne v nevědomé hlubině, to jen surovina – lidství až ve vědomé reflexi
ne až ve vědě: věda je teoretická nadstavba

filosofie začíná v prožitku

Může se mýlit (zlomená hůl), ale je třeba omyl prokázat, základním východiskem je to, co prožíváme

(fenomenologie: věda o tom, co se jeví, o zkušenosti, ne o dojmech!!)

Základní zkušenost: život jako smysluplný, v souvislosti života má smysl

popření ne z prožitku (mimo zvláštní)

nýbrž z teorie:

vezmeme prožitek, smysl určíme „objektivně“, pak snadno popřeme,
vyčleníme smysl jako subjektivní, pak poukážeme na nesmyslnost

Nahodilost je teoretický konstrukt, ne prožívaná skutečnost

My vyjdeme z prožitku, ze smyslu jako danosti prožívaného života

(c) Jsme schopní pochopit smysl? není nám příliš blízký?

Prožívaný smysl je nám příliš blízko, pochopíme až ve zpětném pohledu
příklady: smysl historické události jako Mnichov - umožnil obnovu Československa
smysl osobního jednání
smysl života nám zastírají dnešní samozřejmosti, např. „národ“

Odtud potřeba studia v zrcadle: pohled z odstupu

Zrcadlo přírody:

Uvědomění souvislosti: západ dlouho odlišoval člověka od ostatních, aby se nestal obětí,
pak Darwin, nyní podobnost

Vlastenectví jako teritoriální pud

společenské druhy, člověk jako spol. živočich

Lidstvo jako exotický druh, vybočuje schopností vyřadit řád přírody

Užitečné, jenže když exot, pak přirozenost nevysvětluje

Zrcadlo mýtu / psychologie

Jung, analytická psychologie

Vysvětluje podobnosti námětů
(Střízlivější vysvětlení: stejná logika situace!)

Pro filosofii problém kritického ověření
poznáním? popřením? léčbou?
zdroj hypotéz, ne zdroj poznání

Zrcadlo dějin

Dějiny nikoliv v příčinném pojetí
(Dnes nekritičtí vůči Americe PROTOŽE proti Sovětům: příčinná vazba.
Příklady)

V takovém pojetí nás středověk odděluje od antiky, Bílá hora od novověku,
komunismus od obrození

Raději: dějiny jako *teatrum mundi*, plátno, na které se promítají lidské možnosti,
mohou varovat i vábit

hledáme vzorec, ne příčiny
ale je třeba pochopit smysl
(je Irak obdoba Mnichova nebo roku 1968?)

* * *

Úkol tohoto semestru:

zkoumat vzorce, ze kterých skládáme svoji totožnost